

WOORD VOORAF

Deze bijdrage bevat een artikel over 'Boeren in de Gouden Eeuw, waaruit blijkt dat je een economie kunt laten groeien door te investeren. We zien allemaal dat er op dit moment door de overheid nauwelijks impulsen zijn om te investeren. Sterker nog, de overheid dringt investeringen terug, want er moet worden bezuinigd. Alleen dat lijkt belangrijk.

Deze nieuwsbrief is niet de juiste plaats om daar verder op in te gaan. Maar het wel de plaats om eens aan te geven dat er een kloof is tussen de (regionale en plaatselijke) politiek en de cultuurhistorie. De landelijke politiek heeft hierbij het voorbeeld gegeven om ineens van allerhande objecten en gebeurtenissen die al jaren in stand werden gehouden afstand te nemen. Subsidieafspraken worden ineens om zeep geholpen. We moeten afscheid nemen van de landbouw 'schetterde' Neelie Kroes onlangs van 'de buis' in De Wereld Draait Door.

Al die veranderingen vallen ons ruw op het dak. Daarom kijken we er wat onwennig tegenaan. Natuurlijk is het goed dat zaken veranderen. Maar elke verandering moet worden overwogen. En soms denk ik dat dit wel eens wat wordt veronachtzaamd...

In juli 2013 zal er wellicht nog een nieuwsbrief verschijnen, maar of dit ook gaat lukken in augustus, de vakantie maand, is de vraag. Voor nu veel leesgenot

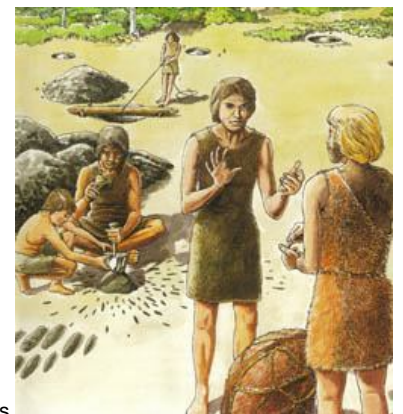
Dick de Jong

Voorjaar in de Alblasserwaard.

BOEREN IN DE GOUDEN EEUW

Volgens Johan Huizinga is het zo dat wij de kennis van onze beschaving in de gouden eeuw (de periode 1580 – 1714) voor een overgroot deel ontleenen aan de indrukken die wij hebben opgedaan bij de schilderkunst. Echter van geen enkel facet van deze periode geldt dit voor de plattelandsmens en het landleven. Ook in geschreven bronnen lezen we nauwelijks over boeren. Hooguit in wat genrestukken, die de boeren afschilderen als onbesuisde lieden. Het Engelse woord 'boorisch' in de betekenis van onbehouwen zou hier vandaan komen.

De eerste boeren als pioniers

Dit alles stelt de boer in een stramien dat sterk in strijd is met de werkelijkheid. De verbeeldingen zijn gebaseerd op wat in de 17^e eeuw als populair werd ervaren. Voor de boer gold dat hij in de 17^e eeuw ook met een belangrijke en fundamentele omwenteling te maken kreeg, evenals de stedeling trouwens. Die omwenteling heeft alles te maken met de tachtigjarige oorlog en de daarop volgende ongekende bloeitijd; dit laatste was echter alleen het geval in een deel van het gebied wat we nu Nederland noemen. Zoals na elke oorlog komt er daarna een andere tijd. Noem het een reactie op een bijzonder slechte tijd, zoals bij elke oorlog het geval is. Elke oorlog brengt met zich mee dat er na afloop wordt gezegd: 'Dat nooit weer'. De mens beseft dat daarvoor iets moet worden gedaan. Er ontstaat een vernieuwingsdrang en er ontstaat als het goed is een groeiende economie. De

boeren in die tijd realiseerden zich dat ze zich moesten gaan specialiseren, wilden ze zich kunnen handhaven. De boeren ontwikkelden zich tot agrarische ondernemers. Dan hebben we het over Holland en Friesland, waarbij uit het voor dit artikel geraadpleegde werk met name is gekeken naar de Alblasserwaard en directe omgeving.

De inwoners hadden het gebied in de eeuwen voor 1500 getransformeerd. Dat ging gepaard met vestiging door kolonisatie en gedurfde waterstaatkundige werken. Dit gaf vele decennia tijden van onzekerheid, mede gevoed door externe factoren, zoals de Hoekse en Kabeljauwse twisten en de veldtochten van de Hertog van Gelre. Door die onzekerheden werd er tot aan de 16^e eeuw vrijwel niet geïnvesteerd. Bovendien hadden de steeds verder toenemende ontwateringsproblemen (onder andere door de steeds verdere inklinking van de 'dikke yoghurt' waarop wij leven) een verschuiving in de landbouw teweeg gebracht. Hierdoor ontstond de veeteelt, die minder arbeidsintensief bleek dan de voordien vooral voorkomende akkerbouw met graanteelt. Het hierdoor ontstane overschot op de arbeidsmarkt migreerde naar de steden. Met als gevolg dat in eerste instantie de kleine steden, ook in de regio, gingen groeien. Geheel ten onrechte wordt als oorzaak vaak de toenemende handel genoemd. Dat is ook wel zo, maar die toenemende handel had ook een oorzaak. En daar gaat het om.

Stalinterieur

De belangrijkste taak van de boeren was de bevolking van voedsel voorzien. Daarnaast de productie van vezels, verven en andere grondstoffen, nodig voor de productie en fabricage. Het aantal inwoners in Nederland bedroeg begin 16^e eeuw een miljoen. Dit aantal was in het midden van de 17^e eeuw verdubbeld. Het bleek dat Nederland deze groei niet aan kon. Een zelfde situatie was in de ons omringende landen te zien, maar Nederland spande hierin de kroon.

Een onbekend dichter schreef ten tijde van 'de opstand':

Waar zullen wij nu toch blijven
Wij boeren klein en groot?
Ons koeien ziet men ontdrijven.
Wij worden bijster en bloot.
Wij mogen niet langer heren blijven,
Om onze butter men niet en kijven.
Men neemt ze tegen onze wil.
Den boer, den boer, den schamele boer,
Hij moet nog zwijgen stil.

In de begintijd verrichtten veel boeren vaak nevenactiviteiten, die wel vaak direct met het boerenbestaan van doen hadden, zoals grienteelt, visvangst en het houden van eendenkooien. De gemiddelde veestapel bestond toen uit vier tot zes koeien. Een heel grote boer had er tien. Voor het gemiddelde boerenbedrijf was er een lap grond van 15 morgen nodig.

De handel komt op gang, blijkens dit schilderij uit de gouden eeuw.

Ten onrechte wordt vaak aangenomen dat begin 16^e eeuw er nog sprake was van zichzelf onderhoudende huishoudens. Van echte zelfvoorziening was toen al geen sprake meer; er was een goed draaiende plattelands economie. Een geldeconomie met handel in graan, vee en zuivelproducten. Er was echter nog geen sprake van hoog gespecialiseerde producten. Daarvoor waren de productiemiddelen te gering en te onderontwikkeld en konden de boeren hun arbeidstijd nog niet volledig aan hun boerenbedrijf besteden. Hierdoor bereikten ze te weinig opbrengst om te kunnen exporteren. Er werden granen ingekocht in de Baltische Staten, Denemarken, Duitsland en zuivelproducten werden geïmporteerd uit Engeland en Ierland.

In de gouden eeuw verandert dat beeld bijna volledig. De hele beroepsstructuur op het platteland wordt anders. Er komen handelslieden, ambachtslieden, schippers, voerlieden en loonarbeiders. Veel van het werk dat die gingen doen werd voordien door de boeren erbij gedaan. In de Alblasserwaard (en ook in de Krimpenerwaard) bestonden de woningen in de agrarische dorpen rond 1600 voor 60% uit boerderijen; langs de randen in de dijkdorpen was dit 30%. De boeren maakten dus voor een belangrijk deel de dienst uit. De landbouwcrisis in de 15^e eeuw maakte het graan schaars. Nederland kende de hoogste graanprijs van Europa. Dit was voor de boeren een stimulans om andere producten te gaan verbouwen. Of om vee te gaan houden. In ons gebied zorgde de waterproblematiek voor een extra stimulans. In tegenstelling tot andere delen van ons land waren de boeren daar hier in onze streek vrij in. Zij hadden niet te maken met feodale stelsels en daarmee verband houdende verplichtingen. Zij waren redelijk vrij in hun koop-

en pachtgedrag. Daardoor gingen de boeren toen wel investeren. Dit bracht vanzelf een specialisatie met zich mee. Dit werd nog eens ondersteund door de differentiatie in de plattelandsberoepen.

Hiermee was de eerste schaalvergroting een feit en was er sprake van een duidelijk kapitalistische ontwikkeling. Hiermee is ook het ontstaan van de grote – kapitale – boerderijen verklaard. Tegelijkertijd verdwenen ook de keuterboeren. Het landelijke proletariaat verarmde zodanig dat de bevolkingsgroei tot stilstand kwam. Vergelijk dit met de door Karl Marx gepredikte Engelse 'open fields', waarbij een kapitalistische boerencultuur werd geschapen en het proletariaat de ongezonde fabrieken in ging. Het gebeurde in Holland en Friesland dus veel eerder.

De boeren wisten in de gouden eeuw hun productiviteit te verhogen door de agrarische groei te koppelen aan de sociale transformatie. De bevolkingsgroei leidde niet tot opsplitsing van boerenbedrijven. In tegenstelling daarvan kwamen er grotere bedrijfseenheden, met meer stuks vee en meer morgens land. De andere plattelandsbewoners raakten hun land kwijt en ging zich toelleggen op andere beroepen en zich daarin specialiseren. Door de investeringen die nu wel mogelijk bleken waren de boerderijen (het houten gebouw werd voorzien van een stenen voorhuis), de werktuigen en het vee van een veel betere kwaliteit dan voordien. De boeren gingen hun activiteiten beter afstemmen op de markt van vraag en aanbod, waardoor een toenemende commerciële oriëntatie ontstond. Ze gingen zich richten op de productie van boter en kaas. Ze gingen de uit Duitsland en Denemarken aangevoerde ossen vetweiden. Ze verkochten hun boter voor de export en kochten voor eigen gebruik boter uit Ierland en Engeland. De verbetering van de landerijen door een verregaande ontwikkeling in de afwatering speelde hierbij ook een heel belangrijke rol.

Een bijkomend voordeel was de ontwikkeling in het onderwijs. Na de reformatie ging de gereformeerde kerk zich nadrukkelijk met het lager onderwijs bemoeien. Ook

dat droeg bij aan een verdergaande ontwikkeling van de bevolking.

Doordat er meer werd verdiend was er geld om meer te investeren. Die meer investeringen leidde weer tot verhoging van de inkomsten. De gouden eeuw was een feit.

Uit: Beliën, A.Th. van Deursen, G.J. van Setten, e.a., H.M.: Gestalten van de Gouden Eeuw. Een Hollands groepsportret (Amsterdam 1995).

RABARBER IN DE MOESTUIN

Als er iets is dat bij het voorjaar past, is het wel rabarber. Een vrolijke groente van knalroze tot roodgroen van kleur en heerlijk fris van smaak. Is het nu fruit of is het groente? Groente, zeggen de kenners. Boerengroente heette het in vervlogen tijden. Rheum rhabarbarum zeggen de wetenschappers. Het werd vanwege de reinigende en neutraliserende werking vaak gegeten in combinatie met vet spek of gebakken vis, zoals paling. In de huidige tijd wordt rabarber vooral gewaardeerd in friszoete jam, compote en taart.

Er zijn verschillende soorten rabarber, elk met hun eigen kenmerken. In de groentewinkel en supermarkt vind je meestal de 'grote groene reuzen', zoals Goliath en Victoria. De kleinere rode soorten (zoals de Champagne rood en Miesa) zijn veel zoeter. Jonge bleekroze rabarber is soms zo zoet dat er geen suiker nodig is. Let bij het kopen op het 'voetje'. Hoe roder dit is, hoe zoeter de smaak.

Ooit waren er meer dan 300 varianten. Echte liefhebbers hebben daar nog heel wat van kunnen bewaren.

Rabarber staat bekend om zijn zuurte. In deze groente zitten verschillende soorten zuur, waarvan oxaalzuur de bekendste is. Dit geeft de specifieke smaak en het ruwe gevoel op je tong. Omdat rabarber calcium aan je lichaam onttrekt (dat kan pas kwaad als je elke dag minstens 10 kg rabarber zou eten) deed men er vroeger vaak kalk bij, of krijt. Ook combineerde men daarom rabarber vaak met een zuivelproduct. Qua smaak doet het dat ook heel goed. Om de hoeveelheid oxaalzuur te

verminderen kun je de rabarber overgieten met kokend water en dan een kwartier laten staan.

Rabarber komt van oorsprong uit China, waar deze vanwege de geneeskrachtige laxerende werking van de wortels werd gekweekt.

Het blad kan worden gebruikt als een milieuvriendelijke bestrijdingsmiddel tegen rupsen, luizen en vliegen.

UIT DE ORGANISATIE

SYMPOSIUM 14 NOVEMBER 2013

Schijf deze datum in uw agenda. Dan organiseert Boerderij & Erf A-V een symposium, over herbestemming van boerderijen. Het belooft een boeiende dag te worden, met interessante sprekers en veel informatieverstrekking. In De Til in Giessenburg.

WIE KOPPELT BOMEN AAN BOERDERIJEN?

Jan en Liesbeth Scholten uit Schoonhoven zijn al geruime tijd bezig met een bijzonder onderwerp, de waardevolle bomen op het boerenerf. Intussen is duidelijk dat de meeste gemeenten in ons werkgebied een bomenbeleidsplan hebben. Drie echter nog niet.

Om hun werk voor te kunnen zetten zoeken zij samen met het bestuur van BV&E A-V vrijwilligers, die de geregistreerde bomen willen koppelen aan de boerderijen. Een leuke klus, ook in de zomermaanden om per fiets te doen. Reacties graag naar het secretariaat.

Waardevolle bomen bij boerderijen vragen om nader onderzoek.

CURSUS IN VOORBEREIDING

Het is heel wat jaren terug dat er een uitgebreide cursus is gegeven. De laatste tijd was er regelmatig een vraag over, zodat is besloten een cursus te gaan voorbereiden voor het seizoen 2013-2014. Alle belangrijke aspecten komen aan bod, zoals de plaats in het landschap, het kenmerkende van een boerderij, de architectuur, het bouwen (bouwmaterialen), boerenerven en herbestemming. Als het programma rond is, verneemt u verder.

Nieuw deze keer is dat u ook kunt intekenen voor een of een paar avonden als er onderwerpen aan de orde komen die u in het bijzonder interesseren. Voor het geld hoeft u het niet te laten. Omdat de cursus volledig kan worden gefinancierd uit het Masterplan, bestaat uw bijdrage uit € 5,00 per avond voor het consumptiearrangement dat Museum De Koperen Knop (waar de cursus wordt gehouden) speciaal voor Boerderij & Erf heeft samengesteld en dat bestaat uit twee kopjes koffie of glazen thee met een koekje (de Alblasserwaard!) en een drankje na afloop. Interesse? Laat het weten.

Kinderdijk

BOERDERIJ VAN HET JAAR IN DE A-V

In de tweede helft van 2013 gaan we een boerderij kiezen. Een boerderij die op de een of andere manier 'boven het maaiveld uitkomt'. Het is de bedoeling hierbij historische verenigingen in de streek te betrekken en dat we met de nodige publiciteit daarom heen een object in het zonnetje gaan zetten. Uw bijdrage kan bestaan uit het aandragen van nominaties. Die gaan wij dan doorgeven aan de plaatselijke verenigingen stichtingen. Wij zien uw nominaties met belangstelling tegemoet.

FUSIE STICHTING EN VERENIGING

Destijds startten we als Stichting Boerderij & Erf A-V en een van de eerste projecten van die stichting was het oprichten van een vereniging. Dat werd de Vereniging Vrienden van Boerderij & Erf A-V, met een eigen bestuur, een gezamenlijke administratie en een gecombineerde boekhouding. De bestuursleden van de vereniging waren qua secretaris en penningmeester dezelfde persoon en de overige woonden altijd de vergaderingen van de stichting bij. Een prima samenwerking.

Later is het penningmeesterschap gesplitst, omdat verenigingsleden bang waren dat de stichting te gemakkelijk over de centen kon beslissen. Geruime tijd terug werd in een MT-vergadering de vraag gesteld waarom we niet 'gewoon' één organisatie waren. Een vereniging met leden of een stichting met donateurs. Er is een onderzoekscommissie in het leven geroepen die kwam met het voorstel, dat op de laatste ledenvergadering aan de leden van de Vereniging Vrienden van Boerderij & Erf A-V is voorgelegd. Daar bleek dat de meerderheid voor-

stander is van het stopzetten van de vereniging en alles onder te brengen bij de stichting, die dan donateurs heeft, die zich vrienden van Boerderij & Erf A-V mogen noemen. Zoiets past volledig in deze tijd en geeft een stuk minder administratie. De uitvoering wordt vervolgd.

INTERESSANTE WEBSITES

Op internet is veel informatie te vinden over boerderijen en alles wat daarom heen gebeurde en gebeurt. Twee websites willen we nog eens onder uw aandacht brengen: <http://boerderij2013.nl> over het Jaar van de Boerderij en <http://www.agriwiki.nl> met wetenswaardigheden en weetjes over 'de boerderij'.

ROUTE-INFORMATIE GEVRAAGD

Ook wil het bestuur graag worden geïnformeerd over in wandel-, fiets- en autoroutes op te nemen locaties, waar 'wat te doen' is. Denk aan een theetuin, een eetcafé, een expositieruimte, een informatiepunt enzovoort. Schroom niet: geef door wat u weet.

KOMT ER EEN VERHALENROUTE?

Dan de vraag of er misschien onder u mensen zijn die willen meewerken aan een verhalenroute. We gaan namelijk proberen of er een route kan worden uitgezet, waar eens in de zoveel tijd in boerderijen op vaste tijden een verhaal wordt verteld of voorgelezen, dat slaat op die boerderij of op de omgeving daarvan. Meld u aan. Ook als u namen weet van anderen, die dat kunnen.

Museum De Koperen Knop, een voormalige boerderij, organiseert regelmatig voorleesuurtes.

VRIJWILLIGERS GEVRAAGD

Opnieuw is het bestuur op zoek naar vrijwilligers. Nu zoeken we mensen die zich de komende winter willen gaan bezighouden met het uittypen van teksten voor de kennis- en informatiebank. U krijgt van het bestuur teksten, die u moet overnemen in een computer, zodat de informatie vervolgens kan worden gekoppeld aan de website van Boerderij & Erf A-V. U kunt dit dus gewoon thuis doen. Reacties zijn zeer welkom.

SYMBOLIEK VAN DE PIOENROOS

De pioenroos, ook wel roos zonder doornen genoemd, kreeg in de oude volksgeneeskunde allerlei effecten toegewezen. Zo werden in de 14^e eeuw in Engeland de zaden tot een ketting geregen en bij zuigelingen om de hals gehangen, wat de pijn van het krijgen van tanden zou verzachten. De bloembladen en de wortel helpen bij astma, epilepsie en jicht. Zeelieden namen de pioenroos mee tegen gevaren en stormen. In Oosterse landen worden bepaalde soorten gebruikt als ornament op kostbare stoffen, als symbool van waardigheid en eer. In de oudheid vond men de plant ook helpen tegen blaasstenen, geelzucht en krankzinnigheid. Hiertoe werd de bloem gekookt en als groente gegeten. Ook maakte men er thee van.

Volksnamen zijn de boerenroos of de pinksterroos. In een eerdere editie van deze nieuwsbrief schreven we al over de benaming 'vierde half honderd blad' en de verklaring daarvan. Welgestelde Chinezen kweekten de bloem als symbool voor de tederheid en de liefde. In het algemeen vertegenwoordigt de pioenroos, waarvan vele honderden mutanten zijn, de vrouwelijke schoonheid. Ga overigens niet zelf experimenteren, want delen van de plant zijn giftig.

MASTERPLAN

Opnieuw zijn we een stuk opgeschoten met de uitvoering hiervan. Momenteel wordt nagedacht over het toevoegen van informatie aan de verzamelde adressen en foto's, zijn er diverse offertetrajecten in gang gezet, lopen er gesprekken met derden en hebben we ons vooral met de financiële kant van het geheel beziggehouden. Er is een eerste verzoek om een subsidievoorschot gereed en er is een budgetbewakingsysteem opgesteld.

Langs de A27 staan bij Lexmond enkele karakteristieke boerderijen. Hoewel nog relatief jong, moeten we er nu al zuinig op gaan worden, willen we ze over zoveel jaar als waardevolle panden kunnen registreren.

RECEPT: HANGOP MET RABARBER

Deze keer een heerlijk ouderwets recept, dat buitengewoon goed past bij het voorjaar. Lekker, met echte van karnemelk gemaakte hangop. Iets heel anders dan die van yoghurt gemaakte moderne variant.

De ingrediënten zijn: licht gezoete rabarber: 350 gr rabarber in stukjes, 1 vanillestokje (merg en peul), 75 gr suiker, 2 el honing, sap van 1 citroen, ½ geraspte citroen, 2 steranijs.

Begin met de hangop. Hiervoor hebt u nodig 1½ l karnemelk, 30 gr poedersuiker, 150 ml slagroom.

Neem een schone theedoek en spoel deze af met heet water. Wring de doek uit en leg deze in een zeef. Zet de zeef op een schaal (opvangen vocht).

Giet de karnemelk op de doek en laat dit afgedekt 12 tot 24 uur in de koelkast staan. Schenk daarna de uitgelekte karnemelk (die hangop is geworden) uit de schaal en roer dit goed door. Spatel dan de slagroom en de poedersuiker er door.

Neem een ovenschaal en doet daar alles in behalve de hangop. Meng het goed en zet de schaal afgedekt met

Hangop 'maken'.

aluminiumfolie 20 minuten in een op 180 graden voorverwarmde oven.

Schep de hangop in glazen of schaaltes en verdeel de rabarber er over.

LID WORDEN?

Boerderij & Erf A-V wil in 2013 het aantal leden van de Vereniging Vrienden van Boerderij & Erf laten stijgen. Daarom doen wij een beroep op iedereen die deze nieuwsbrief onder ogen krijgt: bent u nog geen lid of weet u iemand die best lid zou kunnen worden? Geef het door, zodat we met elkaar nog sterker zijn in het bereiken van onze doelstellingen.

Voor het geld hoeft u het niet te laten. Voor het luttele bedrag van € 17,50 krijgt u twee keer per jaar de gedrukte versie van de nieuwsbrief thuisgestuurd, de digitale nieuwsbrieven in uw mailbestand, een uitnodiging voor een voorjaarsvergadering met lezing en een uitnodiging voor de najaarsvergadering met excursie. Ook tussendoor wordt u op de hoogte gehouden en kunt u Boerderij & Erf A-V raadplegen.

HET GROTE BOERDERIJENBOEK

Een van de laatste dagen van mei jongstleden verscheen dan toch eindelijk het al veel eerder aangekondigde boekwerk over 'de boerderijen in Nederland'. Een werk dat duidelijk aangeeft dat de tijd van gedrukte boeken nog lang niet voorbij is. Zoiets fraais als dit boek uitstraalt krijg je niet in digitale vorm. Er ligt bij dit boek iets voor je. In 384 pagina's op groot formaat, voorzien van heel veel prachtige illustraties, natuurlijk voorzien van harde kaft met stofomslag (met bij het onderwerp passende weilandgroene schutbladen). De tekst, van Ben Kooij (bouwhistoricus) en Judith Toebast (specialist landelijke bouwkunst) is duidelijk, leest prettig, is een plaatje... Een boek om op de salontafel te leggen als je bezoek verwacht.

Het boek brengt de boerderij in historisch perspectief. Maar wel op een manier die aangeeft dat diezelfde boerderij nog eeuwen mee kan. En het boek gaat verder dan de boerderij. Ook de boer en de boerin en hun werk krijgt ruime aandacht, evenals het leven op de boerderij, de boerderijdieren en het sluit af met 'boer zoekt kunst'. Dat laatste zou normaliter voor mij niet zo nodig hoeven, vooral vanwege de kwinkslag naar het populisme van de boeren op de zondagavondtelevisie van de laatste jaren. Maar hier voegt het wat toe. Het geeft een belangrijke dimensie aan de boerencultuur. Kortom een boek dat elke boerderijliefhebber behoort te hebben. Elke pagina die je opslaat laat je genieten...

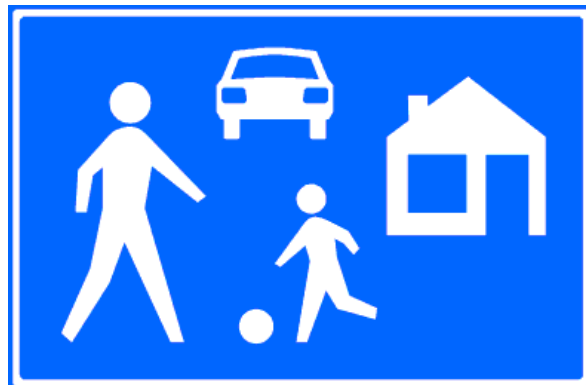
Echter de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden komt er een beetje bekaaid van af. Gelukkig hebben wij 'ons eigen boek Boer en Boerderij'. Maar dat neemt niet weg dat we Het Grote Boerderijen Boek van harte bij u aanbevelen.

Uitgeverij : WBOOKS
Titel : Het Grote Boerderijen Boek
ISBN : 97890400007583
Auteurs : Ben Kooij en Judith Toebast
Prijs : € 49,95

UITSMIJTER

Als je op het woord erf 'googelt', krijg je al snel onderstaande afbeelding te zien. Maar we zochten toch een boerenerf, denken we dan...

COLOFON:

Redactie Dick de Jong

Foto's Collectie Boerderij & Erf A-V en enkele oudere uitgaven, waarin geen bronvermelding was opgenomen. Iedereen die meent rechten te hebben op afbeeldingen in deze uitgave kan zich melden bij de redactie.

Reacties djtekst@planet.nl